

УДК 657.016

Людмила Пославська

Аспірант

Тернопільський національний економічний університет

м. Тернопіль

ЕКОНОМІЧНА СУТЬ ВИТРАТ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Еволюція знань про витрати має багатовікову історію. В різні історичні періоди, починаючи з давніх часів і закінчуючи сучасністю, вивченню витрат приділяли важливе значення.

Необхідність у відслідковуванні, обліку і контролі витрат, спричинена господарськими потребами, виникла ще в Стародавньому світі. За результатами досліджень Г. Брідж-Бея, за 3623 р. до н.е. в управлінні фараона Менаса (Стародавній Єгипет) «писарі записували за допомогою легких стилетів на гладенькому папірусі численні операції домашнього господарства фараона, точно визначали всі витрати свого повелителя» [1, с. 3]

У Єгипті та Вавилоні здійснювалося нормування витрат. Норми витрат визначалися розрахунково-дослідним шляхом і охоплювали основні ресурси населення. Окремо встановлювали норми накладних витрат, залежно від видів продукції. Збережені дані промислового обліку показують, що калькуляції в ті часи не було. В промисловому виробництві результати господарської діяльності визначалися в цілому по підприємству шляхом порівняння всіх витрат зі всіма доходами [5, 24]

У «Законах Ману» (Стародавня Індія) містяться постанови, пов'язані з порядком здійснення державних витрат. Загальм державний бюджет повинен був мати активний характер: доходи – збільшуватися, видатки – зменшуватися. Радник індійського царя Чандрагупти 1 — Каутілья у трактатах «Артхашастра» пише, що ціна товару на ринку складається не тільки з витрат на виробництво, а й з торговельних витрат. Регулювався процес встановлення ціни товару

залежно від вартості вилученням надприбутку штрафними санкціями. Прибуток фіксувався на рівні 5% для місцевих товарів і 10% - для імпортованих. [3, 87].

Поштовхом у розвитку вчення про витрати стали праці класиків політекономії. А. Сміт і Д. Рікардо поклали початок трудовій теорії вартості.

А. Сміт під витратами виробництва розумів заробітну плату за витрачену працю, прибуток та ренту. Ввів поняття абсолютних витрат. Д. Рікардо стверджував, що витрати виробництва утворюються як кількістю, так і якістю затраченої праці, а також розміром накопиченого капіталу для оснащення праці та часом, протягом якого капітал застосовується з цією метою. «Під витратами я незмінно розумію заробітну плату і прибуток. У витрати виробництва не включається рента» [4, 155].

Згодом «чиста теорія трудових витрат» була витіснена теорією витрат виробництва, згідно з якою кількість праці є тільки одним із чинників, які визначають вартість. «Вартість усіх виробничих послуг, які повинні бути використані при виробництві продукту, складають витрати виробництва цього продукту» - зазначав Ж.-Б. Сей. Під виробничими послугами розумів послуги землі, капіталу, праці [4, 185].

Основні положення щодо тлумачення сутності поняття "витрати виробництва" були розроблені К. Марксом. Відповідно до марксистської концепції витрати виробництва - це те, що коштує товар капіталісту, а саме сума витрат на придбання засобів виробництва і робочої сили (постійного і змінного капіталу). Від капіталістичних витрат К. Маркс відрізняв дійсні витрати виробництва товару (затрати праці), що складають його вартість. За марксистською теорією сукупні затрати живої та уречевленої праці становлять витрати виробництва, які вимірюються кількістю суспільно необхідного робочого часу (часу, необхідного для виробництва продукції за певних економічних і організаційно-технологічних умов) [4, 209].

В кінці XIX ст. з'явився ряд нових концепцій. Маржиналісти (представники К. Менгер, Ф. Візер) під витратами розуміли психологічне

явище, засноване на граничній корисності, вважали, що поняття "витрати" стосується окремого підприємства і розглядається як функція від масштабу виробництва. Ф. Візер є розробником суб'єктивної теорії витрат альтернативних можливостей, відповідно до якої дійсні витрати виробництва певного товару дорівнюють найбільшій корисності тих благ, які суспільство могло отримати, якщо б по-іншому використовувало витрачені виробничі ресурси [7, 358].

Слід зазначити, що маржиналісти не змогли у своїх теоріях подолати суперечності при поясненні цінності та цін із позицій винятково суб'єктивних оцінок корисності благ. Це не давало змоги порівняти корисність і витрати суспільно необхідної праці, тобто результати і витрати. Даний недолік помітив М. Туган-Барановський [6, с. 166]. Він вводить у науковий обіг нові за змістом поняття - «вартість» і «трудова вартість». Вартість, на відміну від поняття «цінність», це господарська витрата, яка здійснюється «заради здобування предмета» і включає витрату засобів виробництва та праці, трудова вартість є частиною цієї витрати, а саме — витратами праці.

Маршалл А. у відомій праці "Принципи економічної науки" також розглядав вплив співвідношення попиту і пропозиції на ціни. А. Маршалл ввів розгляд фактору часу при аналізі цін. Він вважав, що здійснення економічної діяльності потребує використання різних видів праці та застосування капіталу у багатьох формах, що називаються витратами виробництва [4, 284].

Представник інституціоналістської теорії Дж. А. Гобсон ввів поняття "людські витрати", що вимірюються якістю і характером трудових зусиль працівників та їх здібностями. Неокласичні концепції розглядають витрати як суму грошових коштів на придбання факторів виробництва. Наприкінці ХХ ст. стала відомою теорія трансакційних витрат, що розроблюється представниками неоінституціоналізму [7, 385].

Й. Шумпетер в роботі "Теорія економічного розвитку" констатував, що ділова людина розглядає як витрати ту суму грошей, яку вона змушена сплачувати іншим господарським суб'єктам для того, щоб одержати свій товар

або засоби його виробництва, тобто свої витрати на виробництво або придбання товарно-матеріальних цінностей [7, 384].

У ХХ ст. вводяться в науковий обіг різні види витрат, витрати вивчаються як об'єкт обліку і контролю. Так, у 1911 р. Дж.Ч. Гаррісон розробив і впровадив систему стандарт-кост, яка передбачала жорстке нормування передбачуваних витрат. У 1933 р. Ч. Кларк сформулював принципи директ-костингу — методу обліку при якому в склад собівартості включаються тільки прямі витрати. А-Хіггінс в 1952 р. запропонував облік витрат за центрами відповідальності. В середині ХХ ст. як окрема галузь теоретичних і прикладних знань виник управлінський облік, основою якого є облік витрат [2, с. 15].

Вивчення історичного досвіду дасть можливість переосмислити значення витрат, почерпнути цікаві ідеї, а також не повторювати раніше зроблених помилок і не створювати того, що колись було вже створено.

Література

1. Адрющенко Н.С. Суть і значення витрат: історичні аспекти // Актуальні проблеми економіки. – 2007. - № 5. – С. 3-7
2. Бутинець Ф.Ф. Історія бухгалтерського обліку: Навч. посібник: В 2 ч. - Житомир: Рута, 2001.; 15
3. Історія економіки та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку ХХ ст.: навч. посіб. / В.В. Козюк. – К.: Знання, 2011. – 566с.
4. Корнійчук Л.Я. Історія економічних учень: Підручник. - К.: КНЕУ, 2001, 209с.
5. Соколов Я.В. Очерки по истории бухгалтерського учета. / Соколов Я.В. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 398 с.
6. Экономическая теория: Учебник/Под ред. А.И. Добрышина, Л.С. Тарасевича. - СПб.: Изд. СПбГУЗФ, Изд. «Питер Пабблишинг», 1997. - 480с.
7. Юхименко П.І., Леоненко П.М. Історія економічних учень: Навч. посібник. - К.: Знання- Прес, 2000., 358